

Føroyiskt-dansk málamband

Athall, tillaging, eingangstillaging og málbygging

Convergense, accomodation and language building in Faroese

Hjalmar P. Petersen

SFB 538 Mehrsprachigkeit, Max-Brauer-Allee 60, D-22765 Hamburg, Týskland.

Email: hjalmar.petersen@uni-hamburg.de; hjalpet@post.olivant.fo

Úrtak

Sambandið ímillum føroyiskt og danskt, sum verið hevur í fleiri hundrað ár, hevur ført við sær, at føroyingar eru tvímæltir. Eitt úrslit av tvímaelinum er fleiri lániorð, eitt annað, og tað hongur saman við politiskari tjóðarbygging, er málróktin, meðan aftur eitt er, at tað antin kann vera tað valda málið (føroyiskt) ella tað virkna málið (danskt), sum seta ta syntaktisku rammuna. Málbrúkarar kunnu royna at taka uppaftur, stundum uttan at tað rættiliga eydnast, (replikátiún, replikera) ymiskar t.d. setningsgerðir í virkna málinum, og verður úrslitið, at nakrir nýggir strukturar koma inn í føroyiskt, strukturar, sum ikki eru at meta sum nokur málspilla, men sum málbygging, tí talan er um diskursbundin frábrigdir, sum eru íkomin av samskiftistørvinum. Stutt verður eisini mett, um málróktin hevur nakran tydning í dag, og er tann partvísa niðurstöðan, at tað hevur hon ikki reint málsliga, uttan har hon er partur tjóðarbyggingini.

Abstract

In this short paper we discuss especially language-contact induced changes in Faroese, shown with some examples from the verbs. We will compare the real language situation with purisms as an ideology; we express the opinion that purism will not have any large influence on Faroese sentence processing as it is for example incapable of accepting the actual language situation where the active language (Danish) interferes with the selected (Faroese) setting, from time to time, the language frame. We will refer to Faroese as the selected language = SL (tað valda málið) in this article, and Danish as the active language = AL (tað virkna málið), active in the sense that it does everything the SL does, except having access to the articulators. The Faroese-Danish structures we see emerging are not corrupted, but instead a case of language building.

1. Inngangur

Greinin snýr seg um nútíðarføroyiskt ávirkað av donskum við tí úrsliti, at nýggjar setningsgerðir daga undan, soleiðis, at tað innbundna málid (danskt) kann gera av, hvussu bulurin fer at síggja út, t.e. bygnaðurin í rótarmálinum (føroyiskt), sbr. eisini M. Barnes, sum metir, at mann hevur tvær skipanir í føroyiskum, eina føroyska og eina danska, sum er lögd oman yvir ta føroyisku málkipanina (Barnes, 1992, 2001); sbr. eisini tey mongu Orðafarini frá Málnevndini, t.e. serliga frá teimum gomlu Málnevndunum, har vit greitt fáa dømir um hetta málblandið, sum eg kalli málbygging, tí tað kemur ikki úr ongum. Talan er, sum eg sigi seinni í greininini, um diskursbundin frábrigdir, sum eru íkomin av samskiftistørvinum og teirri tvímæltu støðuni, har meira enn ein málkipan er virkin í málmyndanini.

Eg fari at vísa, hvussu tað valda málið (føroyiskt) og tað virkna málið (danskt) ávirka hvort annað. Hetta verður gjört við sagnorðadømum, serliga sagnorð + bitil, og er tað partur av eini storrri verkætlan um tvímæli í Føroyum, sum verður gjört í Hamburg í lötuni.

1.1. Athall: ein greining

Myers-Scotton greinar athall sum (feit skrift í upprunateksti):

Convergence is speech by bilinguals that has all the surface-level forms from one language, but with **part of the abstract lexical structure** that underlies the surface-level patterns **coming from another language** (or languages).

Myers-Scotton, (2006:271)

Tað er ikki altíð, at mann hevur athall, men (1a) er dømi um athall, (1b) vanligt feroyskt talumál.

- (1) a. mann gevur ringin til onkran (KE1T1)
- (1) b. mann gevur onkrum ringin (vanligt talumál)

Í (1a) eru allir yvirborðsformarnir feroyskir – vit hava feroysk orð og feroyskan framburð – men partur av yvirborðsmyndanini kemur úr einum øðrum máli, t.e. donskum. Tað er danskt, sum setur ta syntaktisku rammuna í (1a). Hetta er dømi um athall.

1.2. Eingangslán og tillagað eingangslán

Eitt verður kallað nonce borrowings. Orðið nonce verður greinað sum:

Nonce means ‘for the present time’ or ‘for a single occasion or purpose’....

Altso, at eitt orð verður brúkt einaferð, men fylgir teimum málfrøðiligu reglunum í tí málinum, sum orðið verður lænt inn í. Heldur ikki broytir tað málreglurnar í málinum. Talan er um eitt staklán; fyribilslán ber eisini til at kalla tað, ella eingangslán. Um vit hugsa okkum onkran siga:

- (2) a. Hatta var rættliga **fancy**
- b. á tí hugmyndarliga langum er **konseptualaisarin**

og *fancy* bara kemur fyri einaferð, er tað dømi um eitt staklán. Eisini *konseptualaisarin* er dømi um tað sama – eitt orð, sum kemur fyri í hesari greinini.

Vit hava í sumnum fórum sagnorð + bitil, sum bara tykjast koma fyri eina ferð – ella rættliga sjáldsamt, og hetta kalli eg *tillagað eingangslán*.

1.3. Tillaging, tillagað eingangstillaging og málmyndanarvillur

So eru dømir, har tað danska verður lænt inn í feroyskt soleiðis, at tað er feroyskt, sum setur ta setningarligu rammuna. Hetta fari eg at kalla tillaging. Talan er ikki um eingangstillaging, tí fleiri dømir eru um hesar setningsgerðir. Dømir um tillaging verða víst seinni í greinini (*irriteradur inn á*), eisini dømir við tillagaðum eingangslánum (*forelskaður uppi í*).

Alt hetta er ikki tað sama sum málmyndanarvillur (performance errors), har vit snøgt sagt hava málvillur, sum í (3a) og (3b), ella vanlig lán sum (3c).

- (3) a. *men allíkvæl var hann komin har, søgdu tey **við mær...** (KE2V)
- b. *hevur mann hug, kann mann altíð gera meir **við tí** (ME2V)
- c. sjálvandi, okur sum hevði nøkulunda gott mál, okur **spílaðu** okun út og **gottaðu** okun yvir tey, sum tað **glippaði** hjá (MG1SU)

1.4. Tvímælt málstøða

Vit mugu gera okkum greitt, at skal feroyskt granskast, og yvirhøvur orð skiftast um feroyskt, er neyðugt at taka við ta tvímæltu málstøðuna, vit hava, og neyðugt er at gera

sær greitt, at einki ringt liggar í tvímælinum ella hesum, at málkipanir kunnu renna saman, sjálvt um fólk í teimum eldru málnevndunum hava eina aðra fatan. Slík málsamanrenning hevur eina grund. Talan er um diskursbundin frábrigdir, sum eru í komin av tørvinum fyri at samskifta og hesum, at tann tví- ella fleirmælti hevur meira enn eina málkipan. Tann nýggja skipanin, sum dagar undan, er ikki spilt. Hetta er málbygging heldur, og slíka síggja vit allastaðni, har málsamband er. Eitt øki, sum mangan verður víst til í hesum samanhangi er Balkanøki, har mann hevur mál sum eitt nú albansk, grikskt og turkiskt, og í fóroyiskum hava vit tað eisini, sum sæst í hesum sitatinum:

Donsk orð í fóroyiskum hami

Í talumáli – og í skriftmáli hjá summum við – yður í donskum orðum og máliskum, ið eru meira ella minni lagað at fóroyiskum. Hetta eru lúnskar málspillur, sum ikki altíð er so lætt at vara seg fyri, tí danskt er so rótgrógvíð hjá okkum øllum. Eitt høvuðsevnið hjá fóroyaskari málrókt hevur frá fyrsta degi verið at royna at seta mark millum danskt og fóroyskt, men ikki hevur altíð borið so væl til. Her verður gjørt vart við nakrar av hesum “óbodnu gestum”.

Orðafar (1987)

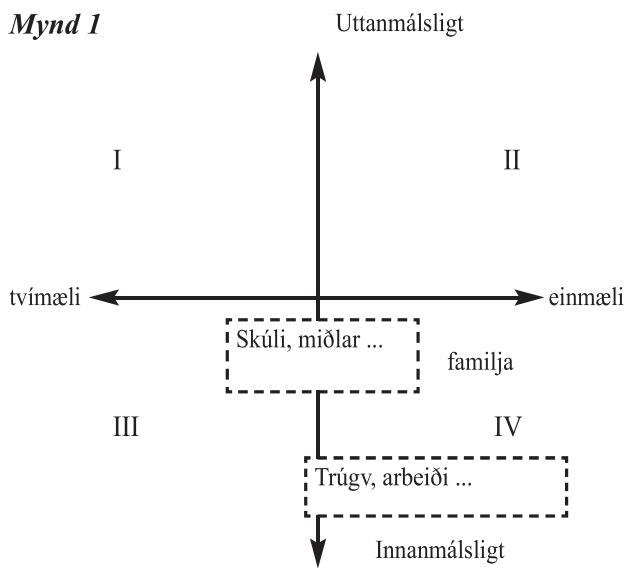
Vert er at leggja merki til orðingar sum, at donsk orð *meira ella minni eru lagað at fóroyiskum*, at talan er um *lúnskar málspillur*, at hetta eru *óbodnir gestir*, at mann skal *vara seg fyri teimum*, tí danskt er so rótgrógvíð hjá okkum, og at *høvuðsevnið hjá málróktini hevur verið at seta mark millum fóroyskt og danskt*, men at hetta er, so at siga, miseydnað, sum róð verður fram undir í sitatinum omanfyri.

Verður hugt at málsamfelögum kring um í heiminum, er støðan tann, at umleið $\frac{2}{3}$ av øllum heimsborgarabørnum eru tví- ella fleirmælt (Bhatia and Ritchie, 2004). Tvímæli kann vera í ymiskum stigum. Fólk kunnu duga bæði málini eins væl, ella næstan eins væl. Tað velste eisini um, innan hvørji økir, málini verða brúkt. T.d. er tað mangan soleiðis, at tað eina málid verður brúkt heima, hitt aðrastaðni í samfélagnum o.s.fr.. Tað eina málid kann eisini vera meira ráðandi enn hitt, og so eru tað dømir um, at tað eina málid dúrar. Tað er ikki virkið. Kann vera lært í eitt nú studentaskúlanum og so farið, um ikki í gloymskuna, so er tað næstan sovnað burtur.

2. Rótgróna danska

Ikki er neyðugt at skriva söguna umaftur, men fyri at fáa heildina við, skal stutt gerast vart við, at sjálvandi er danskt rótgrógvíð í Føroyum. Bleiv tað so við og við eftir trúarskiftið. Úrslitið var, at vit fingu danskt kirkjumál, rættarmál, skúlamál, ja, yvirhøvur danskt sum skriftmiðil líka fram til fyrst í síðstu øld og væl inn í síðstu øld. Føroyingar vóru sostatt tvímæltir longu umleið 1500, sbr. Rasmussen (1987), har víst verður til, at Jens Lauritzsøn Wolff í 1651 sigur, at prestarnir prædika á donskum, og at føroyingar duga danskt eins væl og norðmenn, sbr. eisini Svabo (1746-1824), sum í 1781-82 sigur, at øll skilja danskt, at undirvísingin í kristni er á donskum, og at rættarmálið er danskt.

Jú – einki undarligt er í, at danskt er rótgrógvíð hjá føroyinginum, og kunnu vit skitsera málstøðuna í dag sum í Mynd 1.

Mynd 1

Talan er um eitt býti í einmæli og tvímæli – nakað, sum ikki er neyðugt at siga meira um, men so verður eisini býtt sundur í eitt uttanmálsligt og eitt innanmálsligt øki (Lüdi, 2000).

Tey, sum eru í tí innanmálsliga økinum, eru tvímælingarnir, í t.d. III, sum duga bæði málini eins væl. Javnvág er millum málini hjá tí, sum tosar, og tí sum lurtar. Hetta eru javngóðir tvímælingar, sum vit so, øvugt, ikki finna í tí uttanmálsliga økinum (II), og partvís í (I).

Í fymilin hava vit so sett nøkur økir (Fishman, 1972), sum tosar um, at neyðugt er at hyggja at, hvar tvímælingurin brúkar síni mál. Hann hevur økini:

- Familja
- Vinalag
- Trúgv
- Útbúgving
- Arbeiði

Altso, at mann í einari tvímæltari støðu bara nýtir annað málid heima, hitt alla aðrastaðni, t.e. í familjuni, ella at mann brúkar eitt mál til arbeiðis, annað heima o.s.fr.

Seta vit hesi økini inn í fymilin omanfyri, kemur fram, at dansk í dag verður nýtt í skúlanum. Eg havi sett inn miðlar eisini, tí føroyingurin lesur eina rúgvu á donskum umframt at síggja heilt fitt av donskum sjónvarpi. Telduspøl kundu eisini verið nevnd. Í familjuni verður dansk ikki brúkt – utan sjálvandi har annað el. bæði foreldrin eru donsk, heldur ikki á trúarøkinum ella á arbeiðsplássunum, stórt sætt, men vit hava dansk kortini allastaðni, lærubøkur, filmsundirtekstir, sjónvarpssendingar, skelting í handlum, lýsingar... og vit kunnu karakterisera føroyingar sum javngóðar í báðum málum. Vit læra dansk frá umleið 10 ára aldri í skúlanum, men ongar kanningar eru, sum greitt vísa, nær börn duga dansk. Nær skilja tey tað? Nær duga tey at gera setningar? Fimm ár? Eldri? T.d., hoyrdi eg ein fimm ára gamlan drong siga, at ‘måske er jeg lille, men jeg har en stor hjerne!’ og spurdur, hvat tað merkti, visti hann tað.

Summir granskunar meta, at tá ið barnið lærir tað seinna málid eftir trý ára aldur, er talan ikki um javngóðan tvímæling, men at málini verða lærd eitt eftir annað (Meisel, 2004) har hann skilir ímillum: (1) málini verða innlærd samstundis (upp til barnið er trý, fýra ár), (2) frá fimm til tíggju ár og (3) eftir tíggju ára aldur.

Talandi dømir um dansk í Føroyum eru hesar báðar sjálvsmetingarnar: K = kvinna, E = eldri, S = Suðuroy; U = ung, V = Vágar. Hjá teirri ungu kvinnuni er eisini áhugavert at síggja *hvar...frá* fyri *hvaðan*, sum kann vera donsk ávirkan.

okur forstóðu tað – jeg veit ikki, hvussu mann forstóð dansk – okur forstóðu alt! (KE1S)

eg veit ikki, hvar eg havi lært danskt frá – eg
havi bara dugað tað.

(KU1V)

3. Ikki hevur borið so væl til

Nú sigur høvundurin el. høvundarnir at Orðafari nr. 2 frá feb. 1987, at tað ikki hevur borið so væl til hjá málróktini at seta mark millum danskt og føroyskt.

Tað er ikki málróktin, sum skal seta hetta markið. Málbrúkarin má gera tað, og hann ger tað ikki, tí hann í gerandisliga talumáli sínum ikki hevur brúk fyri nøkrum marki, av tí at málid verður brúkt at samskifta við, sbr., at vit kunnu meta um mál sum:

a language is a system which mediates, in highly complex way, between the universe of meaning and sound.

(Chafé, 1970)

Og í eini málkipan eru ymisk lög, t.e.:

- a) tað hugmyndarliga
lagið (conceptual level)
- b) funktíonslagið (functional level)
- c) yvirborðið (positional level)²

Levelt (1989), de Bot (1992),
Myers-Scotton og Jake (1995),
Myers-Scotton (2006).

Nakað skal sigast um hetta, áðrenn hildið verður fram.

Í einari samtalur leggur mann altíð eina ætlan, og samtalan byrjar altíð í einum samanhangi; t.e. diskursurin, sum ikki er við omanfyri. Tí ber til at byrja ein setning við einum bundnum navnorði eins og *sólin skínur í dag*. Hetta ber til, tí vit vita, at tað bara er ein sól, sbr. eisini setningar í føroyskum sum *tann amerikanskiforsetin : amerikanskiforsetin*. Í tí seinna er einki kenniorð,

tí samrøðuluttakararnir vita, at tað bara er ein amerikanskur forseti (Petersen, 2002).

Á tí hugmyndarliga lagnum er konseptualaisarin, og her er tað, at vit leggja eina ætlan; *hvat* er tað, sum vit skulu siga. Hetta verður gjört á makroplanleggingarlagnum í konseptualaisaranum. Á mikroplanleggingarlagnum verður málid valt, og vit spryrja, *hvussu* nái eg tí, sum eg havi sett mær fyri at siga (Levelt, 1989; de Bot, 1992).

Hugsa tær, at ætlanin er at miðla hetta her AT FATA við eygunum. Ymiskir möguleikar eru. Vit hava sagnorðini *siggja, hyggja (inn, út), hyggja seg um, skoða, líta at...*, men júst í okkara føri kunnu vit hugsa okkum, at talandi vil miðla hetta, at onkur hevur verið inni í einum finum húsum, og at tey sluppu at *hyggja seg um* inni í húsunum.

Tað er merkingarmunur ímillum *at hyggja* og *at siggja*. Tú kanst *hyggja teg um* utan neyðturvlígyís at uppfata tað, tú sært, t.d., tú ert inni í einum handli og ‘hyggur teg um’. Útafturkomin veist tú ikki alt, sum tú hevur sæð. *At siggja* krevur eitt beinleiðis ávirkni, og tú uppfatar tað, sum tú sært (Levin, 1993).

Í konseptualaisaranum hevur framsøgnin ongan málsligan form. Á mikroplanleggingarlagnum í konseptualaisaranum verður málid valt – tað er helst her, tað verður gjört, tí mann hevur munir ímillum mál, eins og føroyskt *hesin: hasin* móttsett íslendskum *bessi : 0*.

Í einari tvímæltari stöðu eins og teirri føroysku eru ymiskir möguleikar at velja ímillum: Føroyskt kann vera tað valda málid, og er tað málid, sum hevur ræðið yvir yvirborðsmyndunum – altso, at vit fara at fáa ...*hyggja seg um*.

Ein annar möguleiki er, at bæði fóroyskt og dansk eru virkin, men at danskt ikki hevur atgongd til framburðin av framsøgnini, tó annars sama myndanarleiklut sum fóroyskt.

Hetta er tann fóroyska málstóðan, og tað kann gera, at vit kunnu fáa antin *hyggja seg um* (fóroyskt), *síggja seg umkring* (dansk myndan ‘se sig omkring’), ella okkurt heilt annað, tí mann noyðist at fara ótroddar leiðir fyrir at bjarga strukturinum.³ Tað valda málið (fóroyskt) og tað virkna málið (dansk) hava sama leiklut í málmyndanini, soleiðis at bæði:

- Velja út orð
- Dána setningar
- Mynda yvirborðsformar
- Búgva til ljóð
- MEN: tilbúgviningin av ljóðum hjá tí virkna málínunum (dansk) verður ikki send til framberaran; t.e., tað virkna málið (dansk) hevur ikki atgongd til framburð.

de Bot (1992: 433)

Ætlandi er, at um tað verður skift millum málini, ella at ávirkan er ímillum málini, so er tað samrøðuevnið, sum ger tað av her á mikrolagnum, meðan tað er tilætlað á makrolagnum.

At dansk ikki hevur atgongd til framberarnar í fóroyskum síggja vit í øllum teimum dømunum, har vit hava danskor orðingar, men fóroyskan framburð.

Ætlanin er at siga okkurt sum FATA UTTAN AT UPPFATA (*hyggja seg um*). Henda ætlan verður send til formaran á funktíónslagnum. Her er tað, at vit fáa setningsbygnað og merking skorna út; vit fáa bendingarligt skap og ljóðskipanarligt skap eisini. Her er eisini

tann mentala orðabókin og í henni eru orðini, sum hava tvær síður: eitt lemma og ein form. Í lemmatum eru upplýsingar um merking og um syntaks. Í forminum upplýsingar um bending og ljóðskipan. Nú er neyðugt at fáa fatur í tí lemmatum, sum best passar til ætlanina at skula siga FATA (við eygunum), UTTAN AT UPPFATA, og vit hava eitt valt mál (fóroyskt) og eitt virkið mál (dansk). Brúka vit sagnorðið SÍGGJA, krevur tað, at tann sum sær, uppfatar tað, sum sætt er, meðan HYGGJA, eisini eitt fatanarsagnorð, ikki krevur júst hetta sama, tí tú kanst HYGGJA TEG UM uttan at fata tilvitað, hvat tað er, tú sært. Mann HYGGUR SEG UM oftani mestsum upp á gjøt uttan at fata. Brúka vit HYGGJA krevur tað ein bitil aftur at sær, SÍGGJA ávirki:

(1a)	*Marjun hyggur Martin
(1b)	Marjun sær Martin
(1c)	Marjun hyggur at Martini
(1d)	*Marjun sær at Martini
(1e)	Marjun hyggur seg um
(1f)	?Marjun sær seg um

Bæði danskt og fóroyskt eru virkin í málmyndanini, men hava hvør sín formara, sbr. ta ymisku grammatikk, sum málini hava, men í teirri mentalu orðabókini er tað kortini soleiðis, verður mett (de Bot, 1992), at øll orð eru goymd so at siga á sama stað, men at tað er stórra samband ímillum tey fóroysku orðini enn tey dansku, og øvugt, umframt at nögv brúk av báðum málum skapar eitt tættari net málanna millum. Í danskum, eitt mál, sum er virkið í fóroyskari málmyndan, ber til at siga, sbr. Dansk-tysk ordbog (2003):

(2) se sig omkring

og hetta sagnorðið verður aktiverað í fóroyskari málmyndan. Ein grund til hetta er, at orðini eru ættað. Tað er hetta, at vit hava so nögv ættað og lík orð, umframt líkan málsligan bygnað í málunum báðum, sum er grundin til, at so nögv danskt kann koma inn í fóroyskt. Bæði lemmuni sleppa framatsamstundis, og mann kann fáa:

- (3) Vit vóru inni í X, og so slapp mann at
síggja runt (KE1T).

Eyðvitað er tað ikki hetta at skula ‘síggja runt’, sum ætlanin er at siga her, tí sjálv orðingin er hópisleys, men við at brúka *hyggja seg um : se sig omkring* kemur bland í, og málbrúkarin roynir at bjarga málbygnadínum við at seta inn ein bitil, *runt*, sum skal svara til strukturelt *um í hyggja seg um*. T.e., tá ið hon er byrjaður upp á setningin (og skal siga *hyggja seg um*), er eingin vegur aftur, tá ið blandið er íkomið. Týdningarmikid er kortini meginreglan: bjarga bygnaði, og tað ger málbrúkarin við at seta inn bitilin *runt* eftir *síggja*.

Heimildarfólkid, sum sigur henda setningin, hevur búð og arbeitt leingi í Danmark, og er tað sama, sum hevur setningin *givið ringin til onkran*. Viðkomandi hevur eisini orðingina: *og hatt skuldi mann hava uppá*. Av tí at viðkomandi hevur so nögv av donskum bygnaði í fóroyiskum, er tað möguligt, at dansk er rættliga virkið. Tó sleppa vit ikki undan, at talan væl kann vera um ávirkan frá *hyggja inn, hyggja út* o.s.fr., ella eina myndanarvillu.

Eitt annað, greiðari, athalsdómi er, at tú ætlar tær at miðla eina prosess sum HETTA AT GEVA.

Tú byrjar á koneptualaisaranum; velur

mál og fert yvir í formaran, har tað ræður um at fáa fatur á einum lemma, sum passar saman við tí, tú ætlað at miðla. Tað aktiveraða lemmað verður umgjört til GEVA, enn utan form, men markað sum fóroyskt el. dansk, og lemmað tillutar tríggjar tematiskar leiklutir, og hetta verður til, á yvirborðinum: *maðurin gevur konuni ein muss*.

Á funktíonslagnum verður gjørt av, hvør orðarøðin skal vera – snøgt sagt, at grundliðurin stendur fyrst í setninginum, síðani sagnorðið og so, at mann við sagnorðinum GEVA hevur hvørjumfall + hvønnfall. Hetta dagar alt fram á yvirborðslagnum sum (4) niðanfyri, har vit fáa ljóðligan form, samsvarsbending o.s.fr., sbr. eitt nú Myers -Scotton og Jake (1995), altsó setningin:

- (4) Maðurin gevur konuni ein muss
[NH Maðurin [SH gevur [NH konuni [NH ein muss]]]]⁴

Føroyingurin er í einari tvímæltari støðu, sbr. Mynd 1, og hjá málbrúkaranum snýr tað seg um at fáa fram ein boðskap; at formiðla nakað, og her hevur viðkomandi nøkur amboð tøk.

Hann kann brúka tey serfóroysku amboðini, men kann so sanniliga eisini venda sær aðrar vegir og finna tey amboð, sum eru í donskum. Ymiskar grundir kunnu vera fyri, hví so er. Viðkomandi kann hava búð leingi niðri, síðani fluttur heim aftur, el. viðkomandi vil, við málbrúkinum, geva tekin um, at hetta er tað, sum er eg og mítt. Alt hetta, og annað við, kann vera orsøk til setningin (5):

- (5) Maðurin gevur ein muss til konuna [NH maðurin [SH gevur [NH ein muss [FH til [NH konuna]]]]]

Tey somu lemmuni eru aktiveraði, teir somu tematisku leiklutirnir sum í (4), men aðrar snildir, nevniliga, at tann, sum tosar, hevur aktiverað tann danska partin av málkunuleika sínum, og at tað er tað danska, tað innbundna málid, sum ger av, hvussu setningsbygnaðurin í bulinum verður, t.e. við *geva + NH + FH + NH* (*geva ringin til onkran*).

Og hetta er ein möguleiki, sum tvímælingurin hevur, og tað er einki galið í at brúka henda möguleikan. Eitt slíkt bland er ikki vánaligt málbrúk sætt út frá einum málsligum sjónarmiði, og slíkt bland er ikki óvanligt í tvímæltum málsamfelögum. At tað verður mett sum vánaligt málbrúk, er eitt ytri brennimerki, sum er sett á av ideologiskum grundum. Meira um hetta undir 5. *Lúnskar málspillur*.

Hetta kann vera ein strukturur, sum er í ferð við at koma inn í fóroyskt, skal eg ganga út frá einari kanning, eg gjørði í Hoydølum í august í ár.

Mynd 2

	Rætt	Skeivt
Nú hevur Jógvan givið ringin til onkran	9	3 2
Nú hevur Jógvan givið onkrum ringin	12	2

Mynd 2 visir, hvussu 14 studentaskúlanæmingar í fyrsta G meta um setningarnar *geva + NH + FH + NH* og *geva + NH + NH*. Tað fyrsta raðið (9, 12) visir ein rættan setning, el. setning, sum næmingurin góðtekur fullkomiliga. Annað raðið (3, 2) sigur, at setningurin er grammatiskur, men eg hevði ikki sjálvur brukt hann. Triðja raðið (2) undir Skeivt visir, at setninguri ikki er fullkomiliga skeivur, men heldur ikku fullkomiliga rættur, meðan tað síðsta raðið stendur fyri, at setningurin er fullkomiliga skeivur.⁵

Dömið við *geva* er eitt gott dömi um athall; dömið við *síggja runt* kann vera athall, men eisini ein myndanarvilla, ávirkað av *hyggja inn, hyggja út...*

Eg spurdi sjey onnur. Miðalaldur uml. 30, og bara ein góðtok *givið ringin til onkran*. Hví?

Hetta eru íkomandi málmyndanir. Nýtslan av íkomandi málmyndanum er soleiðis, at tann nýggi setningsbygnaðurin kann verða brúktur, nýtist kortini ikki. Tað síggja vit í *geva ringin til onkran*, har tey ungu brúka setningin. Íkomandi málmyndanir eru morfosyntaktiskt tær somu sum í modellmálinum, sbr. dansk *given ringen til nogen*. Áðrenn íkomandi málmyndanir verða tillagaðar verða tær ikki nögv brúktar. Í tekstbankanum á Føroyamálsdeildini við 8271 dönum av *geva* eru bara fimm dömi við *geva til* (kanska fleiri vórðu, um aðrir formar av sagnorðinum vórðu tiknir við). Íkomandi málmyndanir verða ikki góðtiknar av øllum málbrúkarum – nakað, sum ikki er neyðugt at gera nakra viðmerking til í okkara fori, og puristar vilja ikki góðtaka tær, sbr. eisini Heine og Kuteva (2005:71).

Í fóroyskum ber til at siga:

- (6) a. og hon bleiv **irriterad inn á hann** (KU1V)
og hun blev **irriteret på ham** (Dan.)
*og hun blev **irriteret ind på ham** (Dan.)

Tað ber ikki til at siga (6c) á donskum, meðan vit í fóroyskum hava eina setningsgerð við tveimum sagnorðabitum *inn á mótssett dansk på*. Her er sagnorðið lænt úr donskum, men tað er tillagað. Fyrimyndin er *ilskast inn á*. Av tí at (6a) er so vanligt í fóroyskum, og av tí at vit ikki kunnu siga,

at tað er danskt, sum liggur aftanfyri, heldur føroyskt, men kortini við einum donskum (læntum úr donskum í hvussu so er) sagnorði í lýsingarhátti, mugu vit siga, at sagnorðið er lagað til føroyskar umstøður.

Aftur her vísir metingarkanningin, at *irriterað inn á* er lagað fullkomiliga at føroyskum:

Mynd 3

	Rætt	Skeivt		
Í skúlanum var Marjun irriterað inn á Jógván	12	1	1	
Í skúlanum var Marjun irriterað á Jógván	4	6	2	2

Soleiðis er ikki við:

- (7) a. og so blívir hann **forelskaður uppi í henni** (KU1V)
 b. og så bliver han **forelsket i hende** (Dan.)
 c. og så bliver han **forelsket *oppe i hende** (Dan.)
 d. og so blívir hann **forelskaður í henni** (Før.)

Eg vildi mett, at *forelskaður uppi í* er ein frasa, sum bara kemur fyri einaferð. Um so er, er talan um eina eingangstillaging, nevniliga ávirkað av *fjeppast uppi í onkrum*. Hetta er ikki nøkur málmyndanarvilla sum (3a) og (3b), endurgivið her niðanfyri sum (8a) og (8b):

- (8) a. men allíkavæl var hann komin har, søgdu tey
við mær... (KE2V)
 b. hevur mann hug, kann mann altið gera meir
við tí (ME2V)

Í (7a) er talan um eitt útlendskt sagnorð í lýsingarhátti, sum verður lagað til føroyskt, men av tí at vit halda, at tað bara kemur fyri

hesa einu ferðina, kalla vit tað fyri eina eingangstillaging, mósett tillagingini *irriterast inn á*, sum er vanligt og verður brúkt í heilum. (7a) kann ikki vera eitt eingangslán (nonce borrowing), tí *forelskaður* er alt annað enn eitt eingangsorð í føroyskum.

Metingarkanningin vísir, at *forelskaður uppi í* ikki er vanligt í føroyskum talumáli:

Mynd 4

	Rætt	Skeivt		
Hector er forelskaður uppi í henni	2	3	6	3
Hector er forelskaður í henni	13	1		

4. Óbodnir gestir?

Tað, sum umráðandi er, er at hava í huga, at eitt mál er ein skipan, sum miðlar, rættilig komplexst, ímillum merking og ljóð, sbr. eisini tey trý lögini, sum eru sett upp omanfyri. Hetta verður upp aftur samansettari hjá tí tvímælda, tí hann kann velja ímillum tvey mál, og tað kann hann gera soleiðis, at hann eitt nú skiftir ímillum málini (Code-Shifting). Ikki hava vit slíkt málskifti í føroyskum, utan kanska har farið verður ímillum føroyskt og enskt – nakað, sum enn stendur ókannað, og nakað, sum helst er nýtt í málínunum, sbr. at ung kunnu hava enskar frasur í málbrúki sínum, t.e. við fullkomnari, enskari úttalu og øllum, sum hartil hoyrir. Mann kann sjálvandi eisini læna orð, sum vit so mangan gera, og fullkomiliga laga tey at bulinum, sum *bedrøviligur* o.s.fr., og so kann mann hava athall (konvergens) millum danskt og føroyskt. Vit hava eisini nevnt dømi um tillaging og eingangstillaging, og vit hava nortið við, at tey dømi, vit hava

brúkt í hesi greinini hava einki við reguler lán at gera, heldur replikátiún.

Tað kemur sjálvandi eisini fyri, at málið fær inn eina nýggja orðing úr donskum:

Tað eitur ikki at “*hyggja eftir sjónvarpi*”, men at *hyggja at sjónvarpi*. At hyggja eftir e-m er at ansa eftir e-m. “Hygg mær eftir høsnunum, meðan eg eri burtur”. – Biður tú onkun væla tær um ein lut, kann hann svara: “Eg skal *hyggja upp á tað*”, ivaleyst danskátárin, átti at verið: “Eg skal *hyggja at tí*”. – At *hyggja upp á* ein er at *hyggja í eyguni* (andltið) á e-m.

Orðafar, nr. 3, 1987

Tá mann sigur *hyggja upp á* stavar tað úr donskum *se på*, sum eitt nú *se på sagen* : *hyggja at málínnum*. Tað er dansk, sum liggur aftanfyri. Mann blandar og lænir, og vit hava greitt frá omanfyri hví, og eisini nevnt, at tað ikki er galið út frá einum málsligum sjónarmiði, tí vit hava eitt valt mál og eitt virkið mál í teirri tvímæltu málstóðu, sum vit eru í. Tvímælið er, neutralt mett, ikki ringt, hóast tað kann verða mett sum so av mongum.

Her hava vit eini snildir afturat, sum málbrúkarin ræður yvir; enn eitt amboð at brúka. Sum málbrúkari skal eg hava fram ein kommunikatiónstørv, og tað geri eg við ógviliga samansettum ráðum, har eg seti saman tað, sum hoyrir til merking og tað, sum hoyrir til ljóð, sbr. (Chafé, 1970) om-anfyri; eitt snitt er at nýta athall og blanda saman tvær skipanir, nýta tillaging o.s.fr., og tað havi eg loyvi til, og tað er júst tað, sum føroyingurin ger.

5. Lúnskar málspillur

Í sitatinum fyrst í greinini verður, andbráð-

isliga og utan grundgevingar, tosað um lúnskar málspillur.

Málróktin er ein ideologi. Slíkar eru trú-armynstur og gerðir, sum gera, at sumt kann tykjast natúrligt, annað ikki. Júst sum politiskar ideologiir.

Málróktin sum ideologi fekk rættilega góðan byr eftir seinna kríggj, hóast mótmæli eisini vóru, men nú var vanligt, feroyskt talumál ikki nóg gott. Nú skuldi alt vera tað, sum á mannamunni fekk heitið grót- ella rótføroyskt, og út frá ideologihugtakinum bleiv hetta, í huga teirra, tað natúrliga, meðan tað feroyska málið, sum eitt nú R. Long vardi, varð skúgvað til viks, og enn verður tað av vissum málróktarfólki heima á landi (Petersen, 2004; Niclasen, 1992).

Men málróktin miseydnaðist partvís, júst tí hon, sum ideologi, bara var og er til hjá nøkrum fáum, og hon fer ongantíð at vinna ígjøgnum, tí hon ikki vil, og heldur ikki er fær fyri, at góðtaka tann veruleika, at føroyingar eru tvímæltir við einum málí, har tað stundum er feroyskt, sum setir ta syntaktisku rammuna, stundum dansk, sbr. eisini Barnes (1992). Soleiðis hevur tað verið í øldir, og tað er ikki bara sum so hjá nøkrum fáum at broyta alt eftir nøkrum árum; kanska verður tað soleiðis í framtíðini, at dansk fer at víkja, men fyri enskum. Livst so spryst.⁶

Føroyingurin er, sum vit hava nevnt om-anfyri, ‘early balanced bilinguals,’ javngóðir tvímælingar, sum læra málini tíðliga. Summir granskunar meta tó, at tá ið barnið lærir tað seinna málið frá fimm ára aldri, er talan ikki um javngóðan tvímæling, men at málini verða lærd eftir røð (Meisel, 2004). Tó, bæði málini eru staðsett vinstrumegin í heilanum, og tess meira tey verða brúkt og

lærd, og tess betur tú dugir tey, tess meira renna tey saman, og sum eg havi nevnt fyrr í greinini, so vita vit ikki enn, nær føroysk børn duga danskt, nær skilja tey tað? Nær duga tey at dána setningar?

Sjálvandi ber ikki væl til bara við nøkrum ideologiskum brøgdum at skúgva henda veruleika til viks.

Men er málróktin fullkomiliga farin fyri bakka? Meira at siga mislukkað?

Tann harðrenda kósin, partvíð. Tað fer, eins og víst á omanfyri, við einari málstöðu, har athall, tillaging og tillagað eingangslán eru ráðandi, umframt reguler lán, ongantíð at bera til at beina av vegum øllum tí, sum danskt er. Ikki fyrr enn við möguligari, politiskari loysing, men vit fara tá at fáa eitt annað mál inn, nevniliga enskt. Kanska tað fer at fóra til málskifti og máldeyða, men tað er ein onnur søga, sum vit einki vita um.

Fullkomiliga tapt hevur málreinsarin kortini ikki, tí fleiri *orð* verða brúkt í dag, sum málróktin hevur skotið upp, setningsbygnaður, neyvan. Hon hevur eisini eina stílmessiga funktión, t.e., at mann í einum sínum ámillubólki og samanhangi brúkar, kanska, *fjálturstungin*, heldur enn *nervøsur*, t.d. í einari týðing ella grein, og tað kann vera, at hon, á ein hátt, er stabiliserandi. Tað dugi eg ikki at svara uppá, vegna vantandi kanningar. Men á sama hátt kann tann føroyskdanska tvímælisstöðan möguliga vera stabiliserandi mótvægis enskum, og tí má mann hugsa seg væl um, áðrenn mann byrjar at pilka við henda stand, sum hevur vart í so mong ár.

Vit hava nakrar málnormar, og vit royna at tillaga málbrúki okkara til móttakaran. Í samband við málróktina og nýorð kemur

hetta mest fram í skrift í føroyskum, og so eisini tað, at vit identifisera okkum sum serstakan bólk sum føroyingar serliga við málínunum sum miðil, og har er tað, at málróktin við nýorðum sínum kann hava ein leiklut, t.e., at vit við at siga *telda* ístaðin fyri *kompjútarí*, vísa, at vit eru ein serstakur bólkur her úti í Atlantshavinum⁷. Tað er hetta symbolska virðið í málínunum, sum eisini má takast við. Málróktin hevur ein symbolskan týdning. Hon er knýtt at tjóðskaparrörsluni og samleikakensluni. Við føroyskum vísir tú, at tú hoyrir til ein vissan bólk.

Eg skal eisini gera vart við, at einki forgjort er í, at mann hevur opnan tann möguleika at smíða orð, altso at fara aftur til eitt nú eldri føroyskt og brúka *básur* ikki bara í merkingini ‘pláss til neyt at standa á í fjósi,’ men eisini ‘avskildrað rúm í t.d. framsýningarárhøll’. Tað skal bara ikki vera soleiðis, at nakrir fáir sleppa at tvinga sína ideologi niður yvir onnur, sbr. Niclasen (1992), har fört verður fram, at málróktin skapar trupulleikar heldur enn loysir teir, sbr. eisini, hvussu vit hava definerað ideologi omanfyri, t.e. ‘trúarmynstur og gerðir, sum gera, at sumt kann tykjast natúrligt, annað ikki.’ Sjálvandi er tað, sum er natúrligt hjá einum, ónatúrligt hjá einum øðrum, og vert er at hava í huga, at málróktin, mett út frá einum málvísindaligum sjónarmiði, ikki er vísindi, men ideologi.

Málsambandið fórir við sær, at málbrúkarin brúkar øll tey ráð, sum eru tøk, bæði í føroyskum og donskum, men eisini tey ymisku stílløgini í báðum málunum. Hetta mál-samband er ikki beinleiðis vánaligt mál, men kann eins væl metast sum málbygging.

Samanumtikið lekur ímillum teori og

praksis. Summi stremba eftir einum reinum máli. Hetta er tað málið, sum hevur so stóran, symbolskan týdning; málið sum identifikáð. Idealið, ið eingin meistrar. Hetta heilaga mál, fólk stremba eftir, førir millum annað við sær, at unglingsar kunnu siga, at tey ikki duga tað veruliga, føroyska málið (Holm, 1993), men tað veruliga, føroyska málið, sum hesir ungdómar sipa til, er ein hvørvisjón; tað veruliga, føroyska málið er tað blandingsmálið, sum vit hoyra í gerandisdegnum, og skalt tú hava dømir um slíkt bland, kanst tú leita tær til júst Orðafar, har fleiri dømir verða tikan fram um júst slíkt bland. Eitt bland, sum er natúrligt, verður hugt at teirri aktuellu málstøðuni í landinum. Eitt bland, sum er íkomið av athalli, tillagan og tillagaðum eingangslánum ímillum tvær málkipanir. Replikátiún kunnu vit eisini kalla hetta. Men eisini av regulerum lánum. Hetta er ein partur av tí føroyska máveruleikanum, antin tú vilt tað ella ikki, og er hetta eisini eitt mál við fungerandi mál-myndanarreglum.

Tilvísingar

- Barnes, M.P. 2001. *Faroese Language Studies*. Studia Nordica 5. Novus. Oslo.
- Barnes, M.P. 1992. Faroese Syntax – Achievements, Goals and Problems. Í: Louis-Jensen, J. and. Poulsen, J.H.W. (ritstj.) *The Nordic Languages and Modern Linguistics* 7, s. 17-37. Føroya Fróðskaparfelag. Tórshavn. [Eisini í: *Scripta Islandica* 43:28-43 og Barnes 2001].
- Bhatia, T.K. and Ritchie, W.C. 2004. *The Handbook of Bilingualism*. Blackwell Publishing. Oxford.
- Bork, E. et. al. 2003. *Dansk-tysk ordbog*. Bork, E., Mogensen, J.E., Møller, E., Fleischer, H., Molly, H. (ritstj.). Gyldendal. København.
- Chafé, W. 1970. *Meaning and the structure of language*. University of Chicago Press. Chicago.

- de Bot, K. 1992. A bilingual production model: Levelt's 'speaking' model adapted. *Applied Linguistics* 13: 1-24.
- Fishman, J.A. 1972. *Language in Sociocultural Change: Essays by J.A. Fishman*, selected by A.S. Dil. Stanford University Press. Stanford, CA.
- Heine, B. and Kuteva, T. 2005. *Language Contact and Grammatical Change*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Holm, E. 1993. Áskoðanir um mál í miðnámsskúlum. *Málting* 9: 2-11.
- Levelt, W. 1989. *Speaking: From intention to articulation*. MIT Press. Cambridge, MA.
- Levin, B. 1993. *English verb classes and alternation: a preliminary investigation*. Univ. of Chicago Press. Chicago.
- Lüdi, G. 2000. Code-switching and unbalanced bilingualism. (Óprentað handrit, Hamburg).
- Meisel, J. 2004. The Bilingual Child. Í: Bhatia, T.K. and Ritchie, W.C. (ritstj.). *The Handbook of Bilingualism*: 91-104. Blackwell Publishing. Oxford.
- Myers-Scotton, C. og Jake, J. 1995. Matching lemmas in a bilingual competence and production model. *Linguistics* 33: 981-1024.
- Myers-Scotton. 2006. *Multiple Voices. An Introduction to Bilingualism*. Blackwell Publishing. Oxford.
- Niclasen, A. 1992. Tann skeiva málróktarkósin. *Málting* 4: 2-11.
- Orðafar 1986-2002. Føroyska Málnevndin, Tórshavn.
- Petersen, H.P. 2002. Diskursgreining av bundnum lýsingarorðum. Í: Johansen, A., Hansen, Z.S., Jakobsen, J. í L. og Marnersdóttir, M. (ritstj.): *Eivindarmál*. Heiðursrit til Eivind Weyhe á seksti ára degi hansara 25. apríl: 283-293. Føroya Fróðskaparfelag. Tórshavn.
- Petersen, H.P. 2004. Trends in the linguistic development since 1945. Í: *The Nordic Languages. International Handbook of the History of the North Germanic Languages*. Bandle, O. (main editor), Braummüller, K., Jahr, E.H., Karker, A., Naumann, H-P., and Teleman, U. (eds). Vol. 2. 1839-1843. Walter de Gruyter. Berlin/New York
- Rasmussen, P.M. 1987. *Den færøske sprogrejsning: med særligt henblik på kampen om færøsk som kirkesprog i national og partipolitisk belysning*. Føroya Fróðskaparfelag. Tórshavn.

- Sapir, E. 1921. *Language: An Introduction to the Study of Speech*. A Harvest Book. New York.
- Svabo, J. Chr. 1781-1782. (1959) *Indberetninger fra en Reise I Færøe 1781 og 1782*. N. Djurhuus (ritstj.). Selskabet til udgivelser af Færøske Kildeskrifter og Studier. København.

Notur

- ¹⁾ Setningarnir eru úr vanligum talumáli, t.e., óbundnar samrøður, gjørdar í nov. 2005. K = kvinna, E = eldri, V = Vágur. M = maður...
- ²⁾ Til ber at kalla hetta *positional level* fyri *yvirborðslagið el. yvirborðið*, tí tað er her, at boðskapurin fær ljóðligan form.
- ³⁾ Ein triði möguleiki er, at M2 dúrar (dormant language); at tað er í langtíðarminninum, men ikki virkið. Tað liggur í dvala; t.d., um tú hefur lært russiskt ella franskt í Studentaskúlanum. Kanska nakað er eftir av tí, og hefur tú lært tað nóg væl, kanst tú, um tørvur er á tí, vekja tað fram og nýta tað.
- ⁴⁾ Struktururin er, foreinklaður, sum víst beint undir. NH = navnheild, SH = sagnheild. Í setningi (5) kemur eisini fyri FH = fyrisetningarheild.
- ⁵⁾ Ilt er stundum at gera av, hvat er tillaging, athall o.s.fr., og hvat er ein innari broyting el. rák (Sapir, 1921 ‘drift’), t.e., málvariátiún, sum kemur í av ‘natúrligum’, innari broytingum. Tá vit hava *gevaringen til onkran* el. *hvar eg havi lært dansk frá móttsett hvaðani eg havi lært dansk*, kann hetta vera talan um rákið frá einum syntetiskum til eitt analytiskt mál, Bernd Heine (persónlig samrøða).
- ⁶⁾ Eitt annað dömi, har roynt varð at beina áralanga síðvenju burtur er navnalógin; í strangasta liki sínum miseydnaðist hon, soleiðis at tað nú ber til, sbr § 2, stk. 2 *Kunngerð um undantak til navnauppkalling*: “Uppkalling í ættini verður avmarkað til, at tann, ið kallað verður upp eftir, er:
 - 1) systkin hjá barninum
 - 2) foreldur, omma ella abbi, langomma ella langabbi
 - 3) systkin hjá foreldrum
 - 4) systkinabarn ella
 - 5) ommu- ella abbasystir, ommu- ella abbabeiggi.
 Stk. 3 Fyri hvørt navnið, ið givið verður, kann bara verða kallað upp eftir einum navni. Hetta førir faktiskt við sær, at vit eru aftur har, sum vit vóru, áðrenn navnalógin yvirhøvur kom.
- ⁷⁾ Sjálvandi er tað ikki so einfalt, sum tað er sett upp her, men faktum er, at føroyingar sum heild meta, at sumt av tí serføroyska er vakrari enn blandið, t.d. *sjálvandi* fyri *sjálfylgiligt*, o.s.fr..